

baş tarafı ile Yale Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 77) V. ciltle aynı istinsah tarihini taşıyan ve aynı şahıs tarafından yazılan III. cildini birlikte neşretmiştir (*Kitâbü'n-Nebât: el-Cüz'ü's-şâliş ve'n-nisfû'l-evvel mine'l-cüz'i'l-hâmis*, Wiesbaden 1974). Eserin Medine Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi'nde bir mecmua içinde (nr. 116, vr. 248^b-269^a) Muhammed Hamîdullah tarafından tesbit edilen parçası da III. cilde aittir. *Kitâbü'n-Nebât*'ın tamamı günümüze ulaşmadığından bazı ilim adamları sonraki kaynaklarda mevcut iktibaslardan hareketle metni derlemeye yönelmişlerdir. İlk defa Sigmund Fraenkel ve ardından notlarını kendisine verdiği Bruno Silberberg bunu düşünmüşlerse de gerçekleştirememişlerdir. Daha sonra çağdaş botanikçilerden Ahmed İsa, Dîneverî'den yapılan iktibaslarla diğer sözlüklerden derlediği bilgileri alfabetik bir botanik sözlüğü haline getirmek istemiş, ancak bu teşebbüs de sonuçsuz kalmıştır. Nihayet Gâfikî ve Ali b. Hamza el-Basrî'nin eserleriyle İbn Manzûr'un *Lisânü'l-'Arab*, Zebîdî'nin *Tâcû'l-'arûs*, İbn Sîde'nin *el-Muḥaṣṣaṣ* ve *el-Muḥkem*, İbn Baytâr'ın *Müfredât*, Sâgânî'nin *el-'Ubâb*, Bîrûnî'nin *eş-Şaydele'si* ve bu arada diğer bazı eserler Muhammed Hamîdullah tarafından taranarak metin tesisine çalışılmıştır. 2000 sayfa kadar tutan bu derlemenin, asıl eserde VI. cilde tekabül eden ve 637 maddeyi kapsayan sin-yâ harfleri arasındaki bölümü bir cilt halinde neşredilmiştir (*Kitâbü'n-Nebât: el-Kismü's-şânî mine'l-kâmûsîn-nebâtî hurûf sin-yâ, mültekaṭâtü mâ nûsibe ileyhi 'inde'l-müte'ah-hîrîn*, Kahire 1973). Sözlük kısmının elifzây arası 482 maddeyi ihtiva eden baş tarafı daha önce Silberberg tarafından yayımlandığından ayrıca neşrine lüzum görülmemiş, yazma ve matbu nüshadaki sayfaları kaydedilerek sadece madde başlıklarının zikriyle yetinilmiştir. Muhammed Hamidullah tarafından yapılan derlemenin diğer kısmı da Karaçi'de Hamdard Foundation tarafından yayımlanmıştır (1413/1993, 19 s. İng., 691 s. Arapça metin). Dîneverî'nin bu eserini Abdüllatif el-Bağdâdî'nin özetlediği, İbn Uhtû Gânim el-Mâlakî'nin de altmış cilt halinde şerhettiği kaynaklarda belirtilmekteyse de henüz bunların izine rastlanmamıştır.

2. *el-Aḥbârü't-tvâl*°. İran'ın ön planında tutulduğu umumi bir tarihtir. Büyük İskender dönemi, Hz. Ömer zamanında İran'ın fethi ve Sıffin Savaşı hakkında

verdiği bilgiler açısından önemli bir kaynak teşkil eden eserin ilk yayımı 1888'de Leiden'de yapılmış ve birkaç baskısından sonra nihayet 1960'ta da Abdülmün'im Âmir tarafından ilim âlemine tenkitli neşri sunulmuştur (Kahire). 3. *Kitâbü'l-'Asele ve'n-nahl*. Bal ve bal arısını konu alan eseri Muhammed Cebbâr el-Muaybid yayımlamıştır (*Mecelletü'l-Mevrid*, sy. III/1 [Bağdad 1974], s. 113-143). 4. *Kitâbü'l-Envâ*°. Dîneverî'nin *Kitâbü'n-Nebât*'tan sonra kaynaklarda en çok adına rastlanan eseridir. Esas konusu astronomi olmakla birlikte Kâtib Çelebi'ye göre Araplar'a ait bütün ilimleri kuşatmaktadır. Bîrûnî'nin de çalışmalarında bu eserde yer alan astronomi cedvellelerini kullandığı bilinmektedir. Daha sonraki kaynaklarda mevcut, bu eserden iktibas edilen ve bu maddenin müellifi tarafından derlenen bilgiler 200 sayfa tutmaktadır. Eserin önemli bir bölümü, İbn Sîde tarafından *el-Muḥaṣṣaṣ*'ta "Kitâbü'l-Envâ": Bâbü zikri's-semâ' ve'l-felek" başlığı altında iktibas edilmiş (IX, 9 vd.), Takiyüddin el-Makrizî de *el-Haber 'anî'l-beşer* (Süleymaniye Ktp., Fâtiḥ, nr. 4338-4341, c. III-VI) adlı eserinin IV. cildinde "Zikrû's-semâ' ve'l-felek" başlığı ile bunun bir kısmını hiçbir atıfta bulunmadan nakletmiştir.

Dîneverî'nin bugüne ulaşmayan, ancak klasik kaynaklarda ve modern araştırmalarda adlarına rastlanan eserleri de şunlardır: Dil ve Edebiyat. *İşlâhu'l-manḥik*, *Kitâbü'l-Cem' ve't-tefriḥ*, *Kitâbü's-Şi'r ve's-su'arâ*, *Kitâbü'l-Feşâḥa*, *Kitâbü Mâ yelhanü bihi'l-'âmme*, *Kitâbü'r-Red 'alâ Luḡde el-İşfahânî*. Matematik ve Astronomi. *Kitâbü'l-Baḥş fi ḥisâbi'l-Hind*, *Kitâbü'l-Cebr ve'l-Muḳābele*, *Kitâbü Nevâdiri'l-cebr*, *Kitâbü'l-Küsûf*. Fıkıh. *Kitâbü'l-Veşâyâ*, *Kitâbü fi ḥisâbi'd-devr*, *Kitâbü'l-Kible ve'z-zevâl*. Dîneverî'nin bunlardan başka *Tefsîrû'l-Ḳur'ân*, *Kitâbü'l-Bâh* ve *Kitâbü'l-Büldân* adlı eserleri zikredilir. Süyûtî tarafından Dîneverî'ye isnat edilen (bk. *Şerḥu Şevâhidi'l-Muḡnî*, s. 193) *Kitâbü'l-Mücālese* ile Kâtib Çelebi'nin onun eseri olarak kaydettiği (*Keşfü'z-zunân*, I, 616) *Cevâhiri'l-'ilm*'in başka kaynaklarda zikredilmemesi, aynı nisbeyi taşıyan Ebû Bekir Ahmed b. Mervân ed-Dîneverî'nin (ö. 330/941'e doğru) *Kitâbü'l-Mücālese ve cevâhiri'l-'ilm* (tıpkıbasım nşr. Fuat Sezgin, Frankfurt 1986) adlı eserinin yanlışlıkla Ebû Hanîfe ed-Dîneverî'ye isnat edilmiş olabileceğini akla getirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dîneverî, *Kitâbü'n-Nebât* (nşr. Muhammed Hamidullah), Kahire 1973, nâşirin girişi, s. 1-57; a.e. (nşr. Bernhard Lewin), Upsala 1953, s. 1-15; Abdurrahman es-Süfî, *Şuherû'l-kevakibi's-şâbite*, Haydarâbâd 1954, s. 7-8; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 86; İbn Sîde, *el-Muḥaṣṣaṣ*, Bulak 1316-21, IX, 9 vd.; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*°, III, 26-32; a.e. (nşr. D. S. Margoliouth), Leiden 1907-31, I, 123; İbn Halikân, *Vefeyât*, VII, 180; Müstevfî, *Târîḥ-i Güzde* (Nevâi), s. 687; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, Kahire 1326, s. 132; a.mlf., *Şerḥu Şevâhidi'l-Muḡnî*, Kahire 1322, s. 193; *Keşfü'z-zunân*, I, 616, 907; II, 965; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb* (Bulak), I, 11, 25-26; *Hediyyetü'l-'arifin*, I, 89; S. de Sacy, *Relation de l'Egypte: par Abd al Latîf*, Paris 1810, s. 47, 64, 78; Wüstenfeld, *Geschichte der arabischen Aertze und Naturforscher*, Göttingen 1840, III, 38; E. Meyer, *Geschichte der Botanik*, Berlin Königsberg 1856, III, 163-167; G. Flügel, *Grammatische Schulen der Araber*, Leipzig 1862, s. 190 vd.; L. Leclerc, *Histoire de la médecine arabe*, Paris 1876, I, 298; Suter, *Die Mathematiker*, s. 31; Sartori, *Introduction*, I, 615; Brockelmann, *GAL*, I, 127-128; *Suppl.*, I, 187; a.mlf., "Dîneverî", *IA*, III, 593-594; M. Hamîdullah, "Dinawari's Encyclopaedia Botanica in the Light of Fragments in Turkish Libraries", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 195-206; a.mlf., "Efkaru Ebî Hanîfe ed-Dîneverî", *MMIAdm.*, XXXI/3 (1956), s. 409-415; a.mlf., "Dîneveri ve Eseri", *Türk Biyoloji Dergisi*, İstanbul 1963, XIII/4, s. 113-124; Sezgin, *GAS*, IV, 338-343; V, 262-263; VI, 158-159; VII, 349; VIII, 168-170; Ullmann, *Die Natur und Geheimwissenschaften*, s. 66-69; Seyyid Takiyüddin es-Seyyid, *Ebû Hanîfe ed-Dîneverî ve medresetühü fi'l-edeb ve'n-naḳd*, Kahire 1989; M. Steinschneider, "Die Geschichte der Uebersetzungen aus Indischen in's Arabische", *ZDMG*, XXIV (1870), s. 373; H. Derenbourg, "Abû Hanîfa ad-Dinawarî, Kitâb al-abbâr (lire: al-akḥbâr) at-tiwâl", *Revue Critique d'histoire et de littérature*, I/30, Paris 1888, s. 41-44; B. Silberberg, "Das Pflanzenbuch des Abû Hanîfa ad-Dinawarî", *ZA*, XXIV (1910), s. 225-265; XXV (1911), s. 39-88; Ahmed İsa Bey, "Abou Hanîfa al-Dinawarî et son Livre des plantes", *BE*, XVI (1934), s. 1-7; Mustafa eş-Şihâbî, "Ebû Hanîfe ed-Dîneverî ve'l-cüz'ü'l-hâmis min Kitâbü'n-Nebât", *MMIAdm.*, XXVI (1951), s. 346-369; B. Lewin, "al-Dinawarî", *EI*° (İng.), II, 300.

MUHAMMED HAMİDULLAH

DİNEVERİ, Ebû'l-Abbâs

(أبو العباس الدینوری)

Ahmed b. Muhammed ed-Dîneverî
(ö. 340/951)

Süfî, fütüvvat hareketinin
ilk temsilcilerinden.

Doğum tarihi ve yeri hakkında bilgi yoktur. Yûsuf el-Hüseyn, Abdullah el-Harrâz, Ebû Muhammed el-Cerîrî ve Ebû'l-Abbâs İbn Atâ gibi tanınmış süfî-

lerin sohbetinde bulundu. Cüneyd-i Bağdâdî'nin kendisine yazdığı bir mektup vesilesiyle onunla ilişki kurdu. Fütüvvet* ehlinin en seçkinlerinden olan Dîneverî bir süre Nîşâbur'da ikamet edip tasavvufî konularda çok etkili vaazlar verdikten sonra önce Tirmizî'e, ardından da Semerkant'a gitti ve orada vefat etti.

İbn Hafîf'in vecd ve cezbe sahibi bir sûfî olarak tanıttığı Dîneverî'ye göre zikrin en aşağı derecesi sâlikin Allah'tan başka her şeyi unutması, en üst derecesi ise sûfînin zikir esnasında zikri de unutarak zikredilen (Allah) ile istiğrak halinde olmasıdır. Bunun "fenâda fenâ" (fenâ fi'l-fenâ) hali olduğunu belirten Dîneverî, yıldızları gören Hz. İbrâhim'in, "İşte rabbim budur" (el-En'âm 6/76) demesini de cem'u'l-cem' ve aynü'l-cem' haliyle açıklar. Dîneverî'de müşahede fikri önemli bir yer tutar. Ona göre bazı insanlar eşyanın bilgisiyle Allah'a ulaşırlar; eşyayı eşya olarak müşahede ederek bu sayede Allah'a vâsil olurlar. Bazıları Hakk'ın bilgisinden uzaklaşmaksızın Hak'tan eşyaya döner, eşyayı temaşa ederler; her gördükleri şeyden önce mutlaka Hakk'ı yani Hakk'ın eşyadaki tecellisini temaşa ederler. Bazıları ise eşyadan Allah'a giden yolu bulamadıkları için eşyada takılır kalır, Hakk'ı müşahede edemezler. Dîneverî'ye göre kalbin bilgisi (mükâşefe) ittisâl* ile dir. Allah bu bilgiye ehil olmayan kullarını hizmetle meşgul eder.

Dîneverî bir fütüvvet ehli olarak dürüstlüğü (sıdk) iyi insan olmanın şartı sayar. Samimi ve dürüst olmayan hiçbir hal ve harekete değer vermez. Bu açıdan çağındaki mutasavvıfların gerçek tasavvuftan uzaklaştıklarını görerek bu durumdan yakınır. Sahte sofuların tamaha fazilet, edepsizliğe samimiyet, gerçekten ayrılmaya şatah, helâl olmayan şeylerden zevk almaya hoş rızık, nefsin arzularına uymaya iptilâ, dünya ihtirasına vuslat, ahlâksızlığa cesaret, cimriliğe metanet, dilencilığe meslek ve saçma sapan sözlere melâmet dediklerini ifade ederek çevresini bu yanlışlıklara karşı uyarmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sülemî, *Tabakât*, s. 475-478; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 383; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 218; Herevî, *Tabakât*, s. 363, 364; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 11; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 122; Câmi, *Nefahât*, s. 144; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 193; Sezgin, *GAS*, I, 649.

ERHAN YETİK

DİNEVERÎ, Nasr b. Ya'kûb

(نصر بن يعقوب الدينوري)

Ebû Sa'd (Saîd) Nasr
b. Ya'kûb ed-Dîneverî
(ö. 410/1020 [?])

Daha çok *et-Ta'birü'l-Kâdirî* adlı
eseriyle tanınan müellif,
kâtip ve şair.

Hayatına dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Eserleri ve hakkında söylenenler dikkate alındığında kabiliyetli ve çok yönlü bir edip ve sanatkâr olduğu anlaşılar. Bûveyhîler'in meşhur veziri İbn Abbâd (ö. 385/995), okuduğu bir eseri ve şiiriyle ilgili olarak Dîneverî'ye yazdığı mektupta ilmî ve edebî şahsiyetinden, karakterinden övgüyle söz etmektedir (bk. Seâlibî, IV, 449-450).

Dîneverî, Sultan Mahmûd-ı Gaznevî devrinde (998-1030) Dîvân-ı İnşâ'da kâtip olarak çalışmış ve bu sırada Abbâsî Halifesi Kâdir-Billâh'a gönderilen mektupları o kaleme almıştır. Bir süre Nîşâbur'da malî işlerle ilgili bir görevde bulunan Dîneverî'nin yaklaşık 410 (1020) yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir.

Çok şiir yazdığı kaydedilmekle beraber bir divanının bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Ancak büyük bir bölümü İbn Abbâd ile Ebû Muhammed el-Hâzin gibi kişiler hakkında yazdığı kasidelerden ibaret olan şiirleri çeşitli edebî ve tarihî eserlerde yer almaktadır.

Eserleri. *et-Ta'birü'l-Kâdirî* (el-Kâdirî fi't-ta'bir, el-Câmi'u'l-kebir fi't-ta'bir). Rüya tabiri ve rüya tabircilerine dair olan bu eserini 397'de (1006) tamamlayıp Halife Kâdir-Billâh'a sunmuştur. Eser, bu alanda yazılıp günümüze kadar gelebilen en eski kitaplardan biridir. Dîneverî eserinde 600 tabirci hakkında bilgi vermektedir (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3932; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 544; diğer nüshaları için bk. GAL [Ar.], IV, 329-330). Şehâbeddin İbn Arabşah tarafından manzum olarak Türkçe'ye çevrilen (*Keşfü'z-zunûn*, I, 417) *et-Ta'birü'l-Kâdirî* ayrıca Farsça'ya da tercüme edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1718). Ebû Ali Hüseyin b. Hasan el-Halîlî'nin *Müntehabü'l-kelâm 'alâ tefsiri'l-ahlâm* (Bulak 1284) adlı kitabı, *el-Kâdirî fi't-ta'bir* ile İbn Sîrîn'e (ö. 110/728) isnat edilen *Kitâbü Ta'birü'r-rü'yâ* (Kahire 1281; Luknov 1874; Bombay 1879) adlı eserden yapılan seçmeleri ihtiva etmektedir.

Dîneverî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri şunlardır: *Şimârü'l-üns*

fi teşbihâtü'l-fürs, Ravâ'î'u't-tevcihât min (fi) bedâ'î'i't-teşbihât, *Huḡḡatü'l-cevâhir fi'l-mefâhîr*, *Kitâbü'l-Ed'îye* (Seâlibî, s. 450; Kütübî, IV, 196).

BİBLİYOGRAFYA :

Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*, IV, 449-452; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, IV, 196; *Keşfü'z-zunûn*, I, 417, 523, 914; Brockelmann, *GAL* (Ar.), IV, 329-330; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 490; Ziriklî, *el-A'âm*, VIII, 352; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mû'elîfîn*, VII, 93-94; Dihhudâ, *Luḡatnâme*, XXVII, 547; T. Fahd, "Dinawari", *EJ²* (Ing.), II, 300-301; İbrahim Kafesoğlu, "İbn Arabşah", *İA*, V/2, s. 699; "İbn Sîrîn", *a.e.*, V/2, s. 824.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

DİNİ MÜSİKİ

Türk müsikisinin
daha çok söz müsikisine
dayalı bölümü.

Türk müsikisi formları genel hatları yanında daha çok icra bakımından saz müsikisi (enstrümantal müzik) ve sözlü müsikî (vokal müzik) olarak ikiye ayrılır. Sözlü müsikî de kendi içinde dinî müsikî ve din dışı (lâdinî, profan) müsikî ana başlıklarıyla iki ayrı bölümde incelenir. Türk dinî müsikisi yüzyıllar boyu yaşanan İslâmî hayatın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in prensipleri, Hz. Peygamber ve ashabının uygulamaları yanında tasavvufun ortaya çıkışından sonra bu doğrultuda teşekkül eden dinî hayat zamanla camilerde, tekkelerde, muhtelif tarikat toplantılarında yapılan ibadetler ve zikir esnasında çeşitli vesilelerle icra edilen ve dinî müsikî adını alan bir müsikîyi meydana getirmiştir.

Türk dinî müsikisi, nitelik bakımından cami müsikisi ve tekke (tasavvuf) müsikisi olmak üzere iki türde incelenmiştir. Ortak birçok vasıfları olmakla beraber cami ve tekke müsikilerinde ayrı ayrı üslûp ve tavırların mevcut olduğu bilinmektedir. Cami müsikisinin daha çok ciddiyet ve zâhidâne bir mahiyet taşımasına karşılık tekke müsikisinde tasavvufî bir lirizm ve coşku hâkimdir.

Cami müsikisi, gerek ibadet esnasında gerekse ibadet öncesi ve sonrasında ortaya çıkan, çoğunlukla irticâle dayalı (önceden bestelenmemiş) nağmelerden meydana gelen ses müsikisinden ibarettir. Buna göre cami müsikisi formları, belirli seviyede müsikî bilgi ve kültürüne sahip müezzin veya müezzinler tarafından okunan ezan, kâmetten önceki dua ve sûreler (İhlâs vb.), kâmet, namazın cemaatle kılınması sırasında ima-